

POMOCNÝ NÁSTROJ K VYHODNOCOVÁNÍ SITUACE DĚTÍ S POSTIŽENÍM

Pro pracovnice a pracovníky¹ OSPOD

Datum zpracování: květen 2021

Nástroj obsahuje přehled informací, které je vhodné zjišťovat při vyhodnocování situace dětí a jejich rodin, které pečují o dítě s postižením, a to bez ohledu na prostředí ve kterém žijí (pobytové zařízení, rodina, náhradní rodina).

Přehled otázek slouží především k **inspiraci**, jak je možné danou oblast vyhodnocení popsat a k ujasnění si, **jaké informace přiléhají k dané oblasti**, a to vše s ohledem na mapování nenaplněných potřeb dítěte. **Z navržených otázek je vhodné vybrat pouze ty, které jsou relevantní věku dítěte a jeho dané situaci.** Vše je na úvaze sociální pracovnice či pracovníka OSPOD.

Situaci dítěte, které **žije v náhradní rodině či v zařízení pobytové péče**, je třeba **paralelně** mapovat jak z pohledu péče náhradních rodičů / péče ústavu, tak i z pohledu péče a situace biologických rodičů, včetně samotného dítěte. Tzn. nestačí pouze konstatovat, že je daná oblast vyhodnocení zajištěna náhradním rodičem či pobytovým zařízením, ale je třeba konkrétně popsat, jakým způsobem se tak děje i z pohledu dítěte a zároveň popisovat situaci biologické rodiny.

Nástroj je vhodné kombinovat s dalšími pomocnými nástroji: u dětí, které se blíží desátému roku věku či se u nich vyskytují výchovné problémy s [Pomocným nástrojem k vyhodnocování starších dětí](#); u dětí, které jsou mladší deseti let s [Pomocným nástrojem k vyhodnocování mladších dětí](#); u dětí, které vyrůstají v náhradní rodinné péči s [Pomocným nástrojem k vyhodnocování situace dětí v NRP](#). u dětí, u kterých je aktuální plán osamostatnění s [Pomocným nástrojem k mapování situace dospívající osoby před vstupem do samostatného života](#).²

¹ V tomto dokumentu používáme ve spojení se sociálními pracovníci a pracovníky, učiteli a učitelkami, vychovateli a vychovatelkami *generické femininum* (tj. pracovnice, vychovatelky, učitelky), které reflektuje obě pohlaví. Důvodem je fakt, že v těchto profesích pracuje výrazně větší podíl žen.

² Informace a odkazy na důležité dokumenty k vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby IPOD je možné nalézt na webu MPSV v sekci [Metody a nástroje](#).

Přehled informací, které mohou být sledovány v jednotlivých oblastech vyhodnocení

Zdroje informací:

pozorování a rozhovor s dítětem, s rodičem či jinou blízkou osobou dítěte, s pracovníci pobytového zařízení (klíčová pracovníce, sociální pracovníce, učitelka atd.), zprávy školy, lékařů.

Zdraví

- Zhodnocení samotným dítětem (*pokud je to možné*), jak se cítí po zdravotní a psychické stránce.
- Historie vývoje zdravotního stavu (*velmi stručně zachytit nejdůležitější body*).
- Stručný popis, jak dítě vypadá; případně váha, výška (*např. „drobná holčička s blond vlásky; robustní chlapec cca dvoumetrový atd.“ – slouží k dokreslení situace dítěte, např. u dítěte s agresivními projevy chování či u dětí s nejtěžším stupněm postižením, které jsou imobilní*).
- Druh onemocnění a jeho projevy u dítěte, včetně nároků na péči o ně (*není třeba uvádět přesné diagnózy*).
- Proběhlé a plánované operační zákroky a hospitalizace, které budou mít dopad na zdraví dítěte (*např. „za půl roku operace páteře, po ní bude možné dítěti zajistit vozík apod.“*).
- V čem onemocnění dítě omezuje, jaké potřebuje kompenzační pomůcky a ověření, zda je má k dispozici (*např. brýle, naslouchátko, vozík, tablet atd.*)?
- Jakým odborným lékařem a v jaké frekvenci je dítě sledováno (*např. oční lékař, neurolog, zubař atd.*); kdo dítě k lékařům doprovází, příp. jejich dostupnost pro pečovatele (*např. v rámci pobytového zařízení, 130 km daleko od bydliště rodičů atd.*)?
- Je dítě medikováno (*není potřeba uvádět konkrétní názvy léků, ale spíše počet a pravidelnost užívání – např. 4 léky ráno a 2 večer, mimořádně při potřebě zklidnění agresivity apod.*), zda léky dítěti pomáhají, zda a jak snáší jejich příjem?
- Jak se dítě pohybuje (*např. kroky, po kolenou, přetáčí se, pohybuje se pomocí elektrického vozíku atd.*)?
- Stravování z pohledu nároků na péči o dítě, tzn. jakým způsobem dítě přijímá stravu (*PEG, mixovaná, nakrájená atd.*) a zda má nějaké dietní omezení či zvyklosti?
- Vyměšování (*např. inkontinence, noční pomočování aj.*) z pohledu nároků na péči o dítě a řešení těchto potíží (*např. plenování, vysazování na WC, nočník*).
- Menses, včetně z toho vyplývajících nároků na péči o dospívající dítě.
- Projevy sexuality dítěte a jejich řešení (*např. dítě ví či je naučené, že má masturbovat o samotě v pokoji; dívka užívá antikoncepci atd.*).³
- Zkušenost s kouřením, s alkoholem a s jinými návykovými látkami.
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (*např. u zajištění pomůcek byla podaná žádost o příspěvek u nadace atd.*)?

Učení, vzdělávání se

- Způsob, jak dítě komunikuje se svým okolím, včetně pracovníka OSPOD (*např. komunikace verbální, nonverbální, je naučené na iniciální bod, kterým je levé rameno; umí pouze slabiky; vydává zvuky; ukazuje na věci atd.*).
- Pomůcky, které dítě ke komunikaci používá, včetně způsobu komunikace okolí s ním (*komunikační tabulka, piktogramy, komunikační pas, makaton, VOKS tj. výměnný obrázkový komunikační systém atd.*).
- Způsob a forma vzdělávání (*ročník, individuální vzdělávací plán*).
- Místo, kde je dítě vzděláváno (*např. doma, ve škole ve městě, v areálu pobytového zařízení či dětské nemocnice, na pokoji / oddělení atd.*).

³ Více naleznete viz Poradna Quip www.rytmus.org.

- Co dítě umí / neumí / jaké dělá pokroky / regrese (např. skládá puzzle, umí přehodit nohu přes nohu, uchopit hračku, vložit předmět do vkládačky apod.)?
- Kroužky, zájmy, záliby mimo školu a kam do nich chodí (tzn. v areálu pobytového zařízení či mimo něj).
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (např. spolupráce se speciálně pedagogickým centrem atd.)?

Emoční vývoj, chování

- Kdo je vztahová osoba dítěte (včetně reakce na rodiče či jiné blízké osoby; zda někoho z lidí preferuje a jak)?
- Jaké jsou reakce na odloučení od rodiny?
- Jaké jsou projevy chování a emocí?
- Jak dítě projevuje libost / nelibost (co dělá, když se mu něco líbí / nelíbí)?
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (postačí stručně, např. spolupráce s psychiatrem od-do, s tímto výsledkem, znalecký posudek s tímto doporučením atd.)?

Rodinné a sociální vztahy

- Mapování vztahů kolem dítěte (kdo jsou jeho lidé, včetně kamarádů a jaký má k nim vztah).
- Možnost být v kontaktu se zdravými vrstevníky (v rámci bydliště, různých akcí pobytového zařízení atd.).
- U dětí vyrůstajících mimo vlastní rodinu aktuální kontakt s rodinnými příslušníky (matka, otec, prarodiče, sourozenci) a jeho frekvence (1x týdně, měsíčně, nepravidelně a kdy naposledy); forma kontaktu (osobní návštěvy, propustky doma, videohovory, sociální sítě atd.).
- Jak vypadá průběh kontaktu dítěte s rodičem? Jak dítě reaguje na kontakt s rodičem nebo po návratu z propustky?
- Má dítě zkušenost s náhradní rodinnou péčí (osvojení/pěstounská péče/hostitelská péče⁴/seznamování se žadateli o pěstounskou péči atd.)? Jaká je jeho zkušenost, ze kdy a s jakým výsledkem⁵?
- Jak dítě komunikuje s pracovníci OSPOD (např. je komunikativní, vítá ji, odpovídá jednoslovně, s ohledem na své postižení ji nepoznává atd.)?
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem?

Identita a sociální prezentace

- Jak je dítě rádo oslovováno či jak ho oslovuje jeho blízké okolí?
- Jaké má dítě označení pro sebe samé / zda se pozná v zrcadle (řešeno převážně u dítěte s nejtěžším mentálním postižením)?
- Má dítě nějaký předmět / věc / hračku, na kterou je zvyklé a kterou vyžaduje?
- U dítěte vyrůstajícího mimo vlastní rodinu – zná dítě důvody umístění v zařízení, zná dítě své blízké lidi (identitu rodičů, sourozenců a dalších příbuzných)? Zná dítě skutečnou identitu svých rodičů (např. považuje za matku svou babičku, za otce někoho, kdo není jeho rodičem apod.)?
- Má dítě fotografie své rodiny a má možnost je mít u sebe?
- Ví, jakého je etnika a pokud ano, jak tuto část své identity vnímá? Řadí se dítě samo k nějakému etniku? Je mu okolím nějaké etnikum připisováno (na základě čeho např. barva pleti atd.)? Má dítě povědomí o tom, k jakému etniku se hlásí jeho rodiče? Může mít tyto informace? Slaví dítě svátky spojené s jeho kulturou/náboženstvím?
- Jak vnímá svou sexuální identitu a sexuální orientaci? Je se sebou v souladu?

⁴ Pro účely dokumentu je používán všeobecně rozšířený pojem „hostitelská péče“, i když ZSPOD tento pojem nezná (ad §30ZSPOD).

⁵ Možné řešit ad oblast „rodinná historie“.

- Jakou lokalitu či místo dítě považuje za domov či je pro něj citově důležité?
- Kdo je pro dítě vzorem?
- Jak se dítě prezentuje navenek (*např. styl oblečení, účesu atd.*)?
- Jaká je jeho obecná informovanost o institutech péčovské péče/hostitelské péče?
- Je u dítěte používán nějaký nástroj na podporu jeho identity (*např. kniha života, časová osa, genogram, kufřík s osobními věcmi atd.*)?
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (*např. opatření doprovázející organizace⁶ atd.*)?

Samostatnost a sebeobsluha

- Co dítě umí / neumí ve své sebeobsluze – oblékání, hygiena, pití, stolování (*použití příboru / hrnečku / pítka atd.*)?
- Jak je / není dítě zapojováno do chodu domácnosti (*úklid, příprava jídla, nakupování v rámci rodiny či v rámci pobytového zařízení*)?
- Jak je dítě zapojeno do vyřizování vlastních záležitostí – možnost rozhodování?
- Způsob dopravy do školy (*sám / v doprovodu*) atd.
- Umí/může si dítě říct o pomoc?
- Příprava dítěte na dospělost / samostatnost.⁷
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (*např. svolání případové konference, atd.*)?

Základní péče

- Kdo zajišťuje základní péči o dítě a v jakém rozsahu? (*např. rodič či jiný příbuzný dítěte / pěstoun na přechodnou dobu / náhradní rodič / pobytové zařízení*)?
- Je znám aktuální pobyt rodičů dítěte? Jsou rodiče v kontaktu s OSPOD?
- Jak a v čem jsou rodiče soudním rozhodnutím omezeni ve svých rodičovských právech a povinnostech (*pokud ano, z jakého důvodu*)? Kdo je zákonným zástupcem dítěte?
- Jaké jsou nároky na rodičovské kompetence a co konkrétně se rodičům v této oblasti ne/daří? Došlo s ohledem na věk dítěte k vývoji rodičovských kompetencí rodičů (zlepšení/zhoršení)? Jsou rodiče schopni uplatňovat rodičovské kompetence u jiného dítěte?
- Jaký je plán rodiče dítěte umístěného v pobytové péči/u jiného pečovatele? Má/nemá zájem převzít ho zpět do své péče? Jak konkrétně se jeho zájem projevuje? Jak se aktuálně podílí na výchově dítěte / péči o něj?
- Jaká je kvalita spolupráce rodičů či jiných pečovatelů s OSPOD / s pobytovým zařízením / s lékaři / se školou / s náhradními rodiči s jinými službami? Jaké kompetence důležité pro péči o dítě rodičům či jiným pečovatelům chybí?
- V případě dítěte v pobytové péči, kdo zajišťuje péči v pobytovém zařízení, o jak velké zařízení se jedná (*např. počet dětí v zařízení, počet dětí ve skupině a počet pracovníků, které se o dítě starají atd.*)?
- Je dítě umístěné mimo svou rodinu v evidenci dětí pro zprostředkování náhradní rodinné péče vedené krajským úřadem? Odkdy a s jakým dosavadním výsledkem?⁸
- Jaká jsou nabízená a realizovaná opatření OSPOD či jiných subjektů na podporu rodičovských kompetencí rodičů dítěte, jak spolupráce probíhá a jaké jsou dosavadní výsledky této spolupráce (*např. svolání případové či rodinné konference, mediace, poskytování služby SAS, pohovor na OSPOD atd.*)?

Bezpečí a ochrana

⁶ Myšleno organizace, se kterou má náhradní rodič uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče dle ZSPOD.

⁷ Osamostatňování lidí s postižením má svá specifika. Jako vhodné se jeví využít dostupných služeb zaměřených na tuto cílovou skupinu. Více naleznete www.spmpcr.cz či www.rytmus.org.

⁸ Možné řešit i v oblasti „rodinná historie“.

- Umí dítě rozeznat nebezpečí (*jde ke všem lidem / s ohledem na jeho stav nedokáže rozpoznat nebezpečí*)?
- Co či kdo dítě v jeho okolí ohrožuje, jaké nebezpečí z jeho okolí ho může ohrožovat?
- Je dítěti dovoleno podstupovat rizika vzhledem k věku a postižení?
- Cítí se / necítí se dítě v zařízení v bezpečí?
- Jak rodiče / pečovatelé / pobytové zařízení zajišťuje bezpečí dítěte? Na co je při péči o dítě potřeba dávat pozor (*např. utíká, při jídle může něco vdechnout, leze do výšek, je třeba ho držet za ruku, nenechat ho vůbec bez dozoru atd.*)?
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem (*např. opatření doprovázející organizace atd.*)?

Citová vřelost

- Jak a jakým způsobem rodič projevuje vůči dítěti emoce (*např. obejmoutí, slovně, nijak atd.*)? Jak na to reaguje dítě?
- Jak rodiče o dítěti mluví před okolím?
- Srovnávají rodiče/pečovatelé dítě s jinými dětmi? Preferují rodiče nějaké jiné své dítě?
- Jak samotné dítě projevy citové vřelosti od rodičů/pečovatelů/okolí přijímá, jak je vnímá (*považuje je za příjemné, chtěné apod.*)?
- Touží dítě po citech přijetí? Jaké jsou jeho strategie, jak jich dosáhnout?
- Kdo kromě rodičů projevuje dítěti emoce a jakým způsobem?

Stimulace a podněty

- S jakou hračkou či hračkami si dítě rádo hraje?
- Jaké dítě dostává podněty od rodičů / pečovatelů (*písničky, pohádky, hry...*)?
- Dostává se dítěti individuální péče (*tzn. ve smyslu 1:1*)?
- Jak často chodí dítě ven?
- Jaký má dítě denní režim a jak vyhovuje jeho potřebám (*tzn. je nastaven dle potřeb dítěte či pečovatele / pobytového zařízení*)?
- Nabízená a realizovaná opatření OSPOD či jiných subjektů na podporu a stimulaci podnětů dítěte; dochází služba do bydliště dítěte či naopak?

Vedení a hranice

- Jak rodiče / pečovatelé umí dávat dítěti hranice?
- Umí / neumí dítě přijímat limity, hranice?
- Jak je nastaven systém trestů a odměn v daném výchovném prostředí? Jaký trest či odměna byly dítěti naposledy uloženy?
- Koho dítě respektuje / nerespektuje (*např. jen ženy, nikoho - např. v období vzdoru, puberty*)?
- Jaká opatření OSPOD, případně jiných subjektů, byla v této oblasti činěna a s jakým výsledkem?

Stabilita

- Počet výchovných prostředí, které dítě vystřídalo, jejich specifikace, včetně délky pobytu v nich, tzn. od – do (*včetně hospitalizací*).
- Střídající se pečovatelé / blízké osoby dítěte / úmrtí blízkých osob.
- Další změny v životě dítěte (*např. prudká změna zdravotního stavu, smrt blízké pečující osoby atd.*).

- Ví dítě, co bude po dosažení jeho 18 let věku (*např. má zajištěné bydlení/finance/návaznou službu apod.*)? Jak je dítě připravováno na změnu výchovného prostředí? Kdo s ním/s ní mluví o této změně?⁹

Rodinná historie a fungování rodiny

- Jaká je stručná historie rodiny (*tzn. nejvýznamnější milníky, které mají vliv na současnou situaci dítěte*)?
- Jaké bylo dětství rodičů dítěte (*stručně, co mělo vliv na jejich současné rodičovské kompetence – pobyt v ústavu, traumata, násilí apod.*)?
- Začátek spolupráce s OSPOD.
- Jaká je délka péče rodičů o dítě před jeho umístěním do zařízení a její průběh?
- Co předcházelo umístění dítěte do pobytového zařízení (*tzn. byla oslovena širší rodina, zvažovala se varianta péče pěstounů na přechodnou dobu apod.*)?
- Jaká jsou dosavadní a aktuální opatření na podporu rodiny a jejich výsledky (*např. poskytování služby SAS, nahlášení dítěte do NRP, případové konference, dohled nad výchovou dítěte atd.*)?
- Byla v minulosti dítěte realizována NRP a s jakým výsledkem?

Širší rodina

- Kdo jsou členové širší rodiny? Zná je dítě? Jaké mají pečovatelské kompetence a jaká je kvalita jejich vztahů s dítětem? Koho samotné dítě považuje za součást jeho širší rodiny?
- Může se někdo z nich aktivně podílet na péči o dítě? Koho OSPOD z rodiny oslovil a s jakým výsledkem? Co širší rodina potřebuje k tomu, aby mohla převzít dítě do péče?
- Má někdo z členů rodiny zájem o budování vztahu s dítětem?

Bydlení

- Zajištění bydlení rodiny a jak je prostor domácnosti uzpůsoben potřebám dítěte?
- Jak bydlí dítě v pobytovém zařízení, jaké je vybavení jeho pokoje?
- Počet klientů na pokoji.
- Je dítě ubytované s dětským či s dospělým klientem?

Zaměstnání

- Zaměstnání rodiče / pečovatele.
- Jak se péče o dítě dá skloubit s prací rodiče / pečovatele?
- Je možné, aby dítě v budoucnu vykonávalo nějaké zaměstnání a co k tomu potřebuje (*např. dohled dospělé osoby, bezbariérový přístup apod.*)
- Může dítě chodit např. na brigády a co k tomu potřebuje (*u dětí starších 15 let*)?

Finanční situace

- Jak je rodina (*včetně náhradní rodiny*) dítěte finančně zajištěná?
- Jaké dávky je možné na dítě pobírat a je tomu tak? Jaké dávky rodina aktuálně pobírá?
- Má dítě možnost nějakého dalšího finančního zabezpečení (*např. vlastní nemovitost atd.*)?
- Jaký je zdroj příjmů dítěte (*např. kapesné, sirotčí důchod apod.*)? Stačí dítěti současný zdroj příjmů?
- V případě umístění dítěte, hradí rodiče poplatky spojené s umístěním dítěte do zařízení?

Sociální začlenění rodiny

- Vyskytují se v lokalitě, kde žijí rodiče/pečovatelé dítěte nežádoucí jevy?
- Jaké jsou vztahy rodiny dítěte s okolím a vyloučenost dítěte / rodiny ze svého okolí vzhledem k postižení dítěte?

⁹ U dětí, u kterých je aktuální plán osamostatnění, je vhodné tento nástroj kombinovat s **Pomocným nástrojem k mapování situace dospívající osoby před vstupem do samostatného života**. Informace k vyhodnocování situace dítěte a rodiny a tvorby IPOD je možné nalézt na webu MPSV, v sekci [Metody a nástroje](#).

- Jak je dítě začleněno do komunity, pokud žije v ústavním zařízení? Je běžnou součástí komunity? Zná a je v kontaktu se svými sousedy?
- Má dítě povědomí o základních pravidlech občanského soužití? Pokud ne, jak je možné ho v této oblasti podpořit?

Komunitní zdroje

- Jaká je dostupnost veřejných služeb rodiny / pečovatelů / PPPD / pobytového zařízení, kde je dítě umístěno? Jaká je dopravní dostupnost? Jak daleko je to do školy, k doktorovi, na kroužky, za kamarády? Vyhovuje to dítěti?
- Má rodina/dítě neformální podporu v komunitě?
- Jak daleko žije biologická rodina dítěte od bydliště pěstouna na přechodnou dobu / pobytového zařízení / náhradního rodiče?